

ABDULKADİR ÜDEH (1907-1954)

-Hayatı Eserleri ve İslam Hukukuna Katkısı-

Y.Doç.Dr. Haluk SONGUR*

Abstract

An Egyptian Scholar Who Joined The Theory And Practice

This article briefly deals with Abdulqadir Qudeh's life, works, thoughts, views and contribution to Islamic Law. He is not only a scholar who writes and studies on Islamic law but also an activist and hard supporter of Hasan al-Banna. He joined in the foundation of Egypt "Muslim Brothers" Islamic movement with the founder Hasan al-Banna. He wrote many books on Islamic Movements. But his *magnum corpus* was on Islamic Criminal Law. He who was the first scholar wrote *Ukûbât* (Islamic Criminal Law) according to the modern Criminal Law System. He wrote two volume: first volume devoted to general part of Criminal Law second devoted to private part of Criminal law.

Giriş

Kuşkusuz, tarihte filozoflar, devlet adamları ve peygamberlerin, sosyal normlardan Hukukun doğup gelişmesi ve günümüze ulaşmasında büyük tesirleri olmuştur. Örneğin Justinian *corpus juris civilis*'i vucuda getirmeseydi belki de bugün Roma Hukukunu tanımıyor olacaktık. Sistematik bakımdan hukuk sistemleri birbirinden farklıdır. Bu anlamda İslâm Hukuku da kendine has bir taksime sahiptir.

İslam medeniyeti ve özeldede İslâm Hukuku tarihten günümüze âlimlerin özellikle de fakihlerin çaba ve gayretleriyle ulaşmıştır. Her âlim ve fakih fihki kendi dönem ve şartları çerçevesinde yeni bir tasnif ve sistemi içerisinde çağına sunarak onun yaşamasını sağlamıştır. Şüphesiz bu çabalar günümüz için de fazlasıyla gerekli ve zaruridir. İbâdât, muamelât, ukûbât genel taksi-miyle İslam Hukukunun özellikle muamelât ve ukûbât kısımlarının modern hukuk sistematigi içinde sunulma zarureti ortaya çıkmıştır.

Suç ve cezanın şahsiliği, kanunsuz suç ve ceza olmaz prensibi, eziyet ve işkence yasağı gibi pek çok temel ilkeyi bünyesinde barındıran İslâm Ceza hukuku, kazuistik olması hasebiyle suç ve cezaların tek tek ele alındığı ve

* SDÜ İlahiyat Fakültesi, mail: hasongur@hotmail.com

bunlar arasında bir uyum olmadığından bahisle, genel bir suç ve ceza teorisinin, iştirak ve teşebbüs gibi kurumların bulunmadığı iddialarına muhatap olmuştur. Ancak bunun tutarlı bir iddia olmadığı, tek tek ele alınan suç ve cezaların birbirleri ile uyum içinde olduğu bunlardan hareketle bir suç ve ceza teorilerinin oluşturabildiği, ayrıca suça başlangıç, teşebbüs ve iştirak gibi müesseselerin bulunduğu, son dönemde modern hukuk sistematigi içinde yapılan pek çok İslâm Ceza Hukuk çalışmasından¹ anlaşılmaktadır. Abdülkâdir Udeh, *ukûbat* diye bilinen İslâm Ceza Hukukunu modern hukuk sistematigine uygun olarak, tüm konu ve başlıklarıyla genel anlamda ele alan ilk yazarlardan biridir. Avukatlık, savcılık ve hâkimlik görevlerinde bulunan Abdülkâdir Udeh *et-Teşrî'u'l-Cinâ'îyyü'l-İslâmî*, I-II, Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1985/1405 adlı eseriyle İslam ceza Hukukunu modern ceza hukuk sistematigi ile yeniden inşa etmiştir adeta. Abdülkadir Udeh İslâm Hukukuna olan en önemli katkısını bu eseriyle gerçekleştirmiştir.

Makalemizde girişin ardından Abdülkâdir Udeh'in kısa bir şekilde hayat hikâyesini sunacağız. Daha sonra eserlerinin bir listesini ve kısa tanıtımlarını yapacağız. Son olarak *et-Teşrî'u'l-Cinâ'îyyü'l-İslâmî* adlı eseri özelinde İslâm Hukukuna olan katkısını ve ilgili görüşlerini ele alarak makaleyi sonlandıracağız.

I. Hayatı

1907'de Mısır'da doğdu. 1930'da Kahire Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdikten sonra savcılık ve hâkimlik yaptı. Daha sonra kuruluş yıllarından itibaren Müslüman Kardeşler (*el-ihvânü'l-müslimîn*) teşkilatında yer aldı. Bu teşkilatta "İrşad Heyeti"ne seçildi.² Kral Faruk tahttan indirildikten sonra yeni Mısır anayasasını hazırlamak üzere kurulan komisyonda üyelik yaptı. Komisyon çalışmaları sırasında hürriyetleri savunan ve anayasanın İslami esaslara dayandırılmasını isteyen tavırlarıyla dikkat çekti.

General Necib'in hürriyetçi subaylar (*ed-dûbbâtu'l-Ahrâr*) tarafından işbaşından uzaklaştırılmasına tepki olarak başlayan halk gösterilerinde faal rol oynadı. Müslüman Kardeşler teşkilatı ile Cemal Abdunnasır ve taraftarları arasındaki ilişkileri yürüttü ise de bu hususta başarılı olamadı. Tam tersine olumsuz sonuçlanan görüşmelerin peşinden Cemal Abdunnasır, teşkilatı kapatma kararı aldı. Cemal Abdunnasır ile teşkilatın tekrar açılması için görüşmelere devam etti. General Necib'in tekrar işbaşına dönmesini destekleyen gösterilerde yer aldığı³ gerekçesi ile Abdunnasır ile arası iyice açıldı ve ilişkiler koptu. Bu arada Abdülkadir Udeh'e teşkilat tarafından, Abdunnasır'ın

¹ Örneğin bakınız: Sabri Erturhan, *İslam Ceza Hukukunda İçtima*, Rağbet, 2003; Kemal Yıldız, *İslâm Yargılama Hukukunda Şahitlik*, Hâcegân Akademi Kitaplığı, İstanbul, 2005; Haluk Songur, "İslâm Ceza Hukukunda Suça İştirak Teorisi –Mukayeseli Bir Çalışma- (Basılmamış Doktora Tezi) 2001, SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.

² Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifin Terâcim Musannifi elKutup el-Arabîyye*, I-IV, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1414/1992, III, 193

³ H. Kami Yılmaz, *Seyyid Kutup: Hayatı, Fikirleri, Eserleri*, İstanbul, 1980, 86.

İngiltere ile imzaladığı antlaşmayı inceleme görevi verildi. Udeh, bölgede İngiliz ve Amerikan menfaatlerini öncelediği ve koruduğu, bölgeyi büyük bir savaş ve kargaşaya sürükleyeceği gerekçesiyle anlaşmaya karşı olumsuz bir rapor hazırladı. Bu rapor Abdünnasır ile Müslüman Kardeşler arasındaki durumun büyümesinde önemli bir rol oynamıştır. Müslüman kardeşler teşkilatındaki işine daha çok zaman ayırabilmek için resmi görevinden istifa ederek avukatlığa başladı. Bu arada 1953 yılında Libya'ya anayasa hazırlamak üzere çağrıldı. Kasım 1954'te Abdunnasır'a karşı girişilen başarısız suikast teşebbüsünden sonra bu suikasta katılmakla itham edildi ve özel bir mahkemede kısa süren bir yargılamadan sonra idama mahkûm edildi. 9 Aralık 1954'te Müslüman Kardeşler mensubu beş kişi ile birlikte idam edildi.⁴

II. Eserleri

1. *et-Teşrû'l-Cinâi el-İslâmî Mukârenen bi'l-Kânûni'l-Vadî'*, I-II, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1985/1405. Diğer hukuk sistemleriyle mukayeseli bir biçimde İslam ceza hukukunu inceleyen bu eseri, en meşhur kitabıdır. İdam kararından önce ev hapsine mahkûm edilerek dışarı çıkması veya misafir kabul etmesinin yasaklandığı sırada oldukça zengin bir kütüphanesinin bulunduğu evinde telifini tamamlamış ve idamından bir gece önce kurşun kalemle yazılmış müsveddelerini oğluna teslim etmiştir.⁵ Akif Nuri müstear ismiyle Bekir Karlığa tarafından Türkçe'ye *İslâm Ceza Hukuku ve Beşerî Hukuk* (İhya Yayınları) adıyla çevirisi⁶ yapılmıştır. Yine Ruhi Özcan ve Ali Şafak *Mukayeseli İslam Hukuku ve Beşerî Hukuk* adıyla notlar ve yer yer Türk Ceza Kanunu ile mukayeseler ilavesiyle Türkçe'ye tercüme etmişlerdir (Ankara 1990, I-IV, Rehber Yayıncılık). Bu eseri ve bu çerçevede Udeh'in Genelde İslâm Hukuku özelde İslâm Ceza hukukuna olan katkılarını az ileride inceleme konusu yapacağız.

2. *el-Mâl ve'l-Hükm fi'l-İslâm*, Hasan Tahsin Feyizli tarafından *İslam'da Mal ve İdare* adıyla Türkçe'ye çevirisi yapılmıştır (İstanbul, ts.).

3. *el-İslâm ve Evdâ'une's-Siyâsiyye*, İslam idare ve Anayasa hukukunun bazı konularını ele aldığı, konu etrafında bazı güncel meselelere değindiği bu eserin çeşitli baskıları yapılmış (mesela Beyrut 1988) ve Beşir Eryarsoy tarafından *İslam ve Siyasi Durumumuz* adıyla Türkçe'ye çevirisi yapılmıştır.

4. *el-İslam ve Evdâ'une'l-Kânûniyye*, Beşinci Baskı, Kahire, 1977/1397; Ahmet Davutlugil tarafından *Sömürge Hukuku ve İslâm* (İşaret Yayınları, İstanbul, 1988) adıyla Türkçe'ye çevirisi yapılmıştır.

⁴ Fethi Yeken, "Abdülkadir Udeh", *DİA*, I, İstanbul, 1988, 244-245.

⁵ http://www.ijmsyr.com/01_ikhwansyria/oodah.htm (erişim tarihi: 5.12.2005). s. 2.

⁶ Bu çevirinin eleştirisi için bk. Salih Akdemir, "Udeh'in et-Teşrû'l-Cinâi el-İslâmî" Adlı Eseri ve Tercümesi Üzerine", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXVIII (1986), s. 37-51

5. *el-İslâm Beyne Cehli Ebnâihi ve 'Aczi Ulemâih*. Akif Nuri Karcioğlu tarafından tarafından *İslâm Şeriati* (Ankara, 1969) adıyla Türkçe'ye çevirisi yapılan eserin, daha sonra Ebu Bekir Siddık Cafer tarafından *Evlatlarının Cehaleti Âlimlerinin Acizliği Karşısında İslâm* (İstanbul, 1987) adıyla tekrar çevirisi yapılmıştır. Ayrıca Ali Kuzudişli tarafından *Ümmetin bilgisizliği ve Âlimlerin Acizliği Arasında İslâm* (Özgün yayıncılık, İstanbul, 1993) adıyla başka bir çevirisi de yapılmıştır.

III. Fikirleri ve İslam Hukukuna Katkısı

Udeh'in görüş ve yaklaşımlarının, savaş yıllarında Mısır'da dini, ekonomik, politik, sosyal ve entelektüel şartlar ve olaylar üzerine yapılan tartışmalar bağlamında oluştuğunu gözden uzak tutmamak gerekir. Böyle bir ortamda kendisi, eserleri ve çalışmalarıyla, Müslüman Kardeşler teşkilatının önde gelen birkaç düşünüründen⁷ biri olarak ortaya çıkmıştır. Bu sebeple 47 yıllık ömründe belki de *et-Teşriu'l-Cinâi* adlı eseri hariç tutulursa çalışmalarının daha çok içinde yaşadığı dönem itibarıyla Müslümanların sorunlarına yönelik cevaplar ve çözümler aramayı hedeflediği söylenebilir. Ancak burada daha çok onun hukukçu kimliği bizi ilgilendirdiğinden *et-Teşriu'l-Cinâi* adlı eserinin genelde İslam Hukuku özelde İslâm Ceza Hukukuna olan katkısını ele alacağız.

Klasik fıkın kazuistik/meseleci yapısından farklı olarak Abdülkadir Udeh'in mezkur eseri İslâm ceza Hukukunu modern ceza hukuku sistematiğini esas alarak iki cilt halinde yazmıştır. Birinci cilt genel kısma ikinci cilt özel kısma ayrılmıştır.⁸ Tüm konular beşeri hukukla özellikle de Mısır mer'î kanunlarıyla mukayeseli olarak ele alınmıştır. Mukayese ile ilgili olarak İslam Hukukunu, yedinci asrın hukukuyla değil, bugünün beşeri hukukuyla mukayese ettiğini, çünkü yedinci asır hukukunun İslâm hukuku ile mukayese edilebilecek bir durumunun olmadığını belirtir. İslâm hukuku cephesinden hangi mezhepleri mukayese için esas aldığı hususunda Udeh, Hanefî, Şafiî, Malikî ve Hanbelî mezheplerinin görüşlerini kullandığını belirtir. Ayrıca bu mezhepler arasındaki görüş ayrılıklarının esasına işaret etmeye çalışır. Buna ilaveten imkân buldukça dört mezhep dışında kalan Şia', Haricîler ve Zahiriye⁹ mezheplerinin görüşlerini de sunar. Mukayeseyi dört mezheple sınırlı tutmasını resmi görevi dolayısıyla vakit darlığı olarak gösterir. Dil ve üslup bakımından anlaşılması amacına dönük olarak modern hukukun terim ve kavramlarıyla yazdığını¹⁰ söyler. İslam hukukçularının, özel hukukun her alanıyla ilgili çok detaylı ve teferruatlı çalışmalar yapmış olmalarına karşın,

⁷ İbrahim M. Abu-Rabi, *İslâmî Hareketin Entelektüel Kökenleri*, İstanbul, 2001Yöneliş, 117-118. Hasan el-Benna, Seyyid Kutup ve Muhammed Gazzali diğer üç düşünür olarak zikredilir.

⁸ Abdülkadir Udeh, *et-Teşriu'l-Cinâi el-İslâmî Mukâreneh bi'l-Kânûni'l-Vadî*, I-II, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1985/1405, 4.

⁹ Udeh, *et-Teşriu'l-Cinâi*, I, 6

¹⁰ Udeh, *et-Teşriu'l-Cinâi*, I, 7

kamu hukukunun özellikle de ceza hukukunun genel kısmının büyük oranda ihmal edildiğini belirtir.

Kitabın ilk cildinde genel anlamda “suç ve ceza” teorilerini ele alıp inceler. Suçun mahiyeti, suçun çeşitleri, unsurları, suça başlangıç, suça teşebbüs, suça iştirak, suçların içtimaı konularına yer verir. Suç kavramının ardından ceza kavramını da detaylı bir şekilde ele alır.

İkinci ciltte ise modern ceza hukuk kitaplarının ceza hukuku özel kısım sistematiğine uyarak burada tek tek suçları ele alıp incelemesini yapar.

Sonuç Yerine

Bir teorisyen ve pratisyen olan hukuk adamı Abdülkadir Udeh sadece kendi dönemini değil daha sonraki hatta Mısır dışındaki pek çok fikir akımını ve hareketi de etkilemiştir.

Et-Teşrîu'l-Cinâî adlı eserin şekil ve muhteva bakımından bazı eleştirilere muhatap olsa da İslâm ceza Hukukuna olan katkısı ortadadır.

Teorik düzeyde, Abdülkadir Udeh, zamanına kadar aslında yapılmayanı yapmış, yani fakihlerin görüşlerinin tek tek izini sürerek adeta onların zihinlerinde ve kitaplarının satır aralarında var olan suç ve ceza kavramı, tanımı, unsurları, teşebbüs, iştirak vb. kavram ve kurumların soyut anlamda ortaya konulmasını sağlamıştır. Kısaca kazuistik yöntemle yazılan klasik fıkıh kitaplarından bir “ceza genel” inşa ederek kendisinden sonra yapılacak çalışmalara da öncülük etmiş ve bu alanda bir ilk olmuştur.

Böylece, oryantalistlerin iddia ettiklerinin aksine İslam ceza hukukunda suç ve ceza kavramlarının tanımları, unsurları çeşitleri, iştirak, teşebbüs, içtima gibi müesseselerin var olduğunu göstererek, klasik fıkıhın kazuistik yapısının onun soyut kurum ve kavramları üretmesine ve modern hukuk sistematiğiyle sunulmasına da bir engel olmadığını göstermiştir.